CIRRUS
सकाळ
Copyright©2022 Sakal
Sun, 01 Dec-24; Sakal Money - Mumbai; Size : 1478 sq.cm.; Circulation:-;
Page : 50

अकाउंट ॲग्रीगेटरमुळे ग्राहकहक्कांचे संरक्षण

विल्फ्रेड सिग्लर

रिझर्व्ह बँकेने १४ बिगरबँकिंग वित्तीय कंपन्यांना (एनबीएफसी) 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' म्हणून व्यवसाय करण्यास परवाने दिले आहेत. 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' ही एनबीएफसी कंपनी ग्राहकांशी संबंधित आर्थिक माहिती गोळा करण्याच्या व्यवसायात गुंतलेली आहे. अकाउंट ॲग्रीगेटर ग्राहकाची कोणतीही आर्थिक माहिती त्याच्या स्पष्ट संमतीशिवाय अकाउंट ॲग्रीगेटर फ्रेमवर्कद्वारे पुनर्प्राप्त, सामायिक किंवा हस्तांतर करत नाही. अकाउंट ॲग्रीगेटर प्रणालीबाबत व्हॅल्यू ॲडेड सर्व्हिसेस (भारत आणि दक्षिण आशिया विभाग) आणि क्रिफ हाय मार्क क्रेडिट इन्फॉर्मेशन सर्व्हिसेस प्रा. लि.चे व्यवस्थापकीय संचालक विल्फ्रेड सिग्लर यांची ज्येष्ठ गुंतवणूक सल्लागार वसंत कुलकर्णी यांनी घेतलेली ही मुलाखत...

प्रश्न : अकाउंट ॲग्रीगेटर (AA) म्हणजे काय? आणि रिझर्व्ह बँकेला ही संकल्पना अस्तित्वात आणण्याची गरज का भासली?

उत्तर : अकाउंट ॲग्रीगेटर हा एक डिजिटल प्लॅटफॉर्म आहे, जो वित्तीय संस्थांमधील आर्थिक विदेचे (डेटा) एका आर्थिक संस्थेकडून दुसऱ्या आर्थिक संस्थेकडे किंवा आर्थिक मध्यस्थाकडे ज्याची विदा आहे, त्याच्या परवानगीने, सुरक्षित हस्तांतर करतो. रिझर्व्ह बँकेने २०१६ मध्ये डिजिटल इंडिया या संकल्पनेचा एक भाग म्हणून 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' ही संकल्पना सादर केली. 'एए'चे प्राथमिक उद्दिष्ट कर्ज घेऊ इच्छिणाऱ्या व्यक्तींना त्यांच्या आर्थिक विदेचे वेगवेगळ्या वित्तीय संस्थांमध्ये सुरक्षितपणे हस्तांतर करण्यासाठी एकाच मंचावर उपलब्ध करून देणे आहे. 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' हा भारतातील फायनान्शिअल सिस्टीमचा एक भाग आहे. भारतात 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' म्हणून व्यवसाय करण्यासाठी परवाना घ्यावा लागतो. बँकिंग उद्योग नियंत्रित करणारी रिझर्व्ह बँक ही 'अकाउंट ॲग्रीगेटर'ना नियंत्रित करते. 'अकाउंट ॲग्रीगेटर' परिसंस्थेत चार महत्त्वाचे टप्पे आहेत-

१. **अकाउंट ॲग्रीगेटर :** 'एफआयपी' आणि 'एफआययू' दरम्यान डेटा सुरक्षितपणे मिळवण्यासाठी आणि हस्तांतरित करण्यासाठी संमती व्यवस्थापन मंच,
२. **फायनान्शियल इन्फॉर्मेशन प्रोव्हायडर (एफआयपी) :** जिथून ग्राहक स्वतःची विदा शोधत असतो,
३. **'फायनान्शियल इन्फॉर्मेशन युजर' (एफआययू) :** ज्या संस्थांना ग्राहक स्वतःचा डेटा शेअर करू इच्छितो ती संस्था,
४. ग्राहक 'एफआयपी'मध्ये बँका, ठेवी स्वीकारणाऱ्या वित्तीय कंपन्या, विमा कंपन्या, म्युच्युअल फंड, जीएसटी माहिती आदींचा समावेश होतो, ज्यात ग्राहकांची आर्थिक माहिती असते.

'एफआययू' म्हणजे बँका आणि कर्ज देणाऱ्या अन्य संस्था, ज्या या माहितीचा उपयोग ग्राहकांना आर्थिक योजना आणि सेवा देण्यापूर्वी या माहितीचा वापर करू शकतात. उदा. कर्जासाठी ग्राहकाची पत (क्रेडिट रेटिंग) ठरवताना, 'एफआययू' 'एफआयपी'कडून कर्जदाराच्या संमतीने अतिरिक्त माहिती मागू शकते. अकाउंट ॲग्रीगेटरचे मुख्य कार्य म्हणजे एफआयपीकडून ग्राहकाच्या संमतीने त्याची विदा (डेटा) मिळवून आणि 'एफआययू'ला देऊन ही प्रक्रिया सुव्यवस्थित करणे. ग्राहकाच्या संमतीने विदेचे सुरक्षित हस्तांतर करण्यासाठी अकाउंट ॲग्रीगेटर असणे आवश्यक आहे. अकाउंट ॲग्रीगेटर परिसंस्थेमध्ये अंतिमतः ग्राहकाला त्याची

माहिती त्याच्या इच्छेनुसार आणि 'एफआययू'ला हवी असलेली माहिती आणि त्याला अपेक्षित स्वरूपात दिली जाते. ही माहिती इलेक्ट्रॉनिक स्वरुपामध्ये न देता, भौतिक स्वरूपात (कागदपत्रे) दिल्यास, तिचा गैरवापर होऊ शकतो; तसेच 'एफआयपी' आणि 'एफआययू'ला मिळणाऱ्या माहितीची सत्यता पडताळून पाहता येत नाही. माहिती इलेक्ट्रॉनिक स्वरुपामध्ये दिली, तर विविध प्रकारे वापर सहजपणे होतो. यामुळे ग्राहक दस्तऐवजीकरण कमी करण्यात आणि परिचालन खर्च कमी करण्यातदेखील मदत होते.

प्रश्न : ही संकल्पना अस्तित्वात येऊन आता आठ वर्षे झाली आहेत. विविध माध्यमातून याबाबत रिझर्व्ह बँक जागरूकता निर्माण करण्यावर भर देत आहे. या आठ वर्षांत काय प्रगती झाली?

उत्तर : अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर ही वित्तीय सेवा उद्योगातील तुलनेने नवी संकल्पना आहे. सुरवातीपासून अनेक उल्लेखनीय घडामोडी घडल्या आहेत. रिझर्व्ह बँकेने २०१९ मध्ये अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर सेवांच्या अंमलबजावणीसाठी अंतिम मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली. या व्यवसायाच्या नियमनासाठी आवश्यक असणारी नियमावली तयार झाल्यानंतर त्याच्या वाढीला चालना मिळाली आहे, ज्यामुळे अनेक बिगरबँकिंग वित्तीय संस्थांनी अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर म्हणून काम करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या परवान्यांसाठी अर्ज केला. आवश्यक त्या छाननीनंतर काही अर्जदारांना परवाना देण्यात आला. नियामकांसह विविध संस्थांनी धोरण आणि तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात योगदान दिले आहे. या लाभार्थ्यांनी सुरुवातीच्या वर्षांत अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर म्हणून महत्त्वाची भूमिका बजावली आहे. रिझर्व्ह बँकेने २०१६ मध्ये मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केली, त्यांना नागरिकांसाठी संमती व्यवस्थापक म्हणून नियुक्त केले. 'आरई बीआयटी' ही रिझर्व्ह बँकेच्या पूर्ण मालकीची उपकंपनी असून, 'एपीआय' डेटा योजना आणि सुरक्षा उपायांसाठी तांत्रिक वैशिष्ट्ये याबाबत योगदान दिले आणि प्रमाणित प्रोटोकॉल सादर निश्चित केला.

इलेक्ट्रॉनिक्स आणि आयटी मंत्रालयाने (MeitY) इलेक्ट्रॉनिक संमती फ्रेमवर्क स्थापित केले, नंतर त्याचा अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर प्रणालीमध्ये समावेश करण्यात आला. अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्था अधिकृतपणे सप्टेंबर २०२१ मध्ये दाखल करण्यात आली, ज्यामध्ये खासगी क्षेत्रातील आठ प्रमुख बँकांचा सहभाग आहे. मार्च ते ऑगस्ट २०२२ दरम्यान, सर्व सार्वजनिक क्षेत्रातील बँका आर्थिक माहिती पुरवठादार (एफआयपी) म्हणून सामील झाल्या आणि अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरची व्याप्ती मोठ्या प्रमाणात वाढली. 'सेबी' आणि 'पीएफआरडीएआय'ने नंतर परिपत्रके जारी करून या नियामकांच्या नियंत्रणाखालील संस्थांना अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्थेमध्ये सहभागी होण्याचा मार्ग खुला केला.

'सेबी'अंतर्गत संस्था, जसे की 'एनएसडीएल', 'सीडीएसएल' आणि पेन्शन क्षेत्रातील विविध सेंट्रल रेकॉर्ड कीपिंग एजन्सी (सीआरए), सध्या 'एफआयपी' आणि आर्थिक माहिती वापरकर्ते (एफआययू) म्हणून अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरचा वापर करीत आहेत. भारतीय विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरणदेखील (आयआरडीए) जीवन, आरोग्य आणि सामान्य विमा क्षेत्रातील सहभागास प्रोत्साहन देत आहे. केंद्रीय अर्थमंत्री निर्मला सीतारामन यांनी २०२० मध्ये 'एमएसएमई'साठी अ‍ॅप-आधारित इनव्हॉइस फायनान्सिंग सोल्यूशन 'सहाय जीएसटी'ची घोषणा केली. अलीकडेच, 'जीएसटी सहाय' केले गेले आहे, अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरद्वारे बँक स्टेटमेंट सामायिक करण्यास परवानगी देते. अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरद्वारे 'जीएसटी' डेटा सामायिकरण सक्षम करण्याच्या योजनांसह, मार्च २०२५ पर्यंत अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरद्वारे डेटा व्यवहार एक अब्ज आणि २०२७ पर्यंत पाच अब्जांपर्यंत पोचण्याची अपेक्षा आहे.

प्रश्न : अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्था प्रत्येकाचे जीवन कसे बदलते आहे? आर्थिक सेवांचे पुरवठादार, निर्माते आणि आर्थिक योजनांचा वापरकर्ता यांना कसा फायदा झाला आहे?

उत्तर : अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्थेमध्ये आर्थिक माहिती प्रदाता (एफआयपी), वित्तीय माहिती वापरकर्ते (एफआययू), खाते एकत्रित करणारे (एए) आणि ग्राहक अशा चार सहभागींचा समावेश होतो. ही परिसंस्था वित्तीय संस्था ग्राहकांचे प्रोफाईल तयार करण्यासाठी वापरली जाते. बँकिंग, सिक्युरिटीज, विमा आणि पेन्शन क्षेत्रांमध्ये अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरचा अवलंब केला जात आहे.

- ९४ वित्तीय संस्था 'एफआयपी' आणि 'एफआययू' या दोन्ही रूपात अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरचा वापर करीत आहेत.
- १५५ वित्तीय संस्था 'एफआयपी' म्हणून सक्रीय आहेत.
- ४७५ वित्तीय संस्था 'एफआययू' म्हणून सक्रीय आहेत.
- अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरसोबत डेटा उपलब्ध असलेली २.१२ अब्जांहून अधिक खाती आहेत.
- ८४.७५ दशलक्ष वापरकर्त्यांनी त्यांची खाती अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटरद्वारे माहिती हस्तांतरित करण्यासाठी सक्षम आहेत.

अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर फ्रेमवर्कचे उद्दिष्ट विविध वित्तीय डेटाचे केंद्रीकरण करणे आहे, ही माहिती एकाच ठिकाणी एकत्रित करून, ते वित्तीय संस्थांना अधिक माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यास सक्षम करते आणि कर्ज देण्याच्या संधींमध्ये वाढ करते. प्राथमिक उद्दिष्ट व्यक्तींना त्यांचा डेटा स्पष्ट संमतीने सामायिक करण्यास सक्षम करून त्यांना सक्षम करणे आहे, हे सुनिश्चित करते, की 'रिअल-टाइम', डिजिटल चॅनेलद्वारे विद्यमान 'एफआयपीं'मधून संभाव्य 'एफआययू'मध्ये डेटा हस्तांतरित केला जाऊ शकतो.

महत्त्वाचे म्हणजे, कोणती माहिती सामायिक करायची हे ठरवण्याचा अधिकार ग्राहकांकडे असतो, त्यांच्या स्पष्ट संमतीशिवाय कोणत्याही डेटाची देवाणघेवाण केली जात नाही. अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्थेचा एक मोठा फायदा म्हणजे राष्ट्रीय माहिती, गोपनीयता, त्याचे संरेखन, इलेक्ट्रॉनिक संमती व्यवस्थापकांद्वारे डेटा गव्हर्नन्स वाढवणे. हे वित्तीय सेवा प्रदात्यांना रिअल-टाइम, छेडछाड नसलेला डेटा प्रदान करते, पूर्वी कमी सेवा न मिळालेल्या ग्राहक विभागांसाठी किफायतशीर सेवा घेण्यास सक्षम करते. ग्राहकांचे सक्षमीकरण करून आणि संस्थात्मक कार्यक्षमतेत सुधारणा करून, अकाउंट अ‍ॅग्रीगेटर परिसंस्थेत सर्वांसाठी मार्ग मोकळा केला आहे.

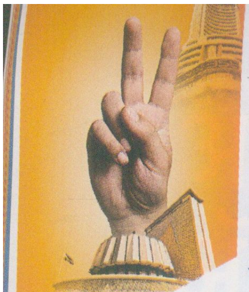

अकाउंट ॲग्रीगेटरमुळे ग्राहकहक्कांचे संरक्षण

प्रश्न : संमती, गोपनीयता आणि डेटाच्या सुरक्षितता यांसारख्या गोष्टींबाबत अधिक काय सांगाल?

उत्तर : अकाउंट ॲग्रीगेटर प्रणाली ग्राहकांच्या माहितीची गोपनीयता आणि सुरक्षितता लक्षात घेऊन तयार करण्यात आली आहे. सुरक्षितता आणि गोपनीयतेची जपणूक करण्यासाठी विविध मार्गदर्शक तत्त्वे विकसित केली आहेत.

- ग्राहक विशिष्ट कारणासाठी डेटा वापरण्याची परवानगी: खाते जोडून देणारा आणि एक संमती व्यवस्थापक आहे, ज्याला 'एफआरआयपी'मधून 'एफआययू' सोबत डेटा हस्तांतरित करतांना ग्राहकाची स्पष्ट संमती आवश्यक. रिझर्व्ह बँक अकाउंट ॲग्रीगेटरचे नियमन करते आणि अकाउंट ॲग्रीगेटरकडे नागरिकांची सनद आहे, जी ग्राहकाच्या हक्कांच्या संरक्षणाची स्पष्ट हमी देते. वापरकर्त्यांना कोणत्याही वेळी त्यांची संमती रद्द करण्याचा अधिकार आहे.
- ग्राहक कधीही संमती मागे घेऊ शकतात: ही प्रणाली व्यक्तींना त्यांची माहिती कधी आणि कोणासोबत शेअर करायची हे ठरविण्याचा आणि आवश्यकतेनुसार संमती मागे घेण्याचा अधिकार देते. ही प्रणाली वापरकर्त्यांना त्यांचा आर्थिक तपशील व्यवस्थापित करण्यास आणि खाते एकत्रित करणाऱ्या घटकांना कायम स्वरूपाची संमती देण्यास किंवा रद्द करण्यास अनुमती देते.
- 'एफआयपी'वरून 'एफआययू'मध्ये माहितीचे हस्तांतर: या प्रणालीमध्ये ग्राहक मध्यवर्ती आहे. जेव्हा एखादा वापरकर्ता खाते ॲग्रीगेटरकडे नोंदणी करतो, तेव्हा ते आभासी ओळख (आयडी) तयार करू शकतात. ही आभासी ओळख वापरकर्त्यांची बँक खाती, विमा पॉलिसी आणि इतर आर्थिक तपशीलाशी जोडली जाऊ शकते. खाते एकत्रित करणारा संमती व्यवस्थापक म्हणून काम करतो, हे सुनिश्चित करतो, की डेटा केवळ वित्तीय माहिती प्रदाता (एफआयपी) कडून ग्राहकांच्या स्पष्ट संमतीने आर्थिक माहिती वापरकर्त्यासह (एफआययू) सामायिक केला जातो.
- डेटा एन्क्रिप्शन आणि सुरक्षा: 'एफआयपी'द्वारे 'एफआययू'ला खाते अकाउंट ॲग्रीगेटरद्वारे शेअर केलेला डेटा नेहमी कूटबद्ध (कोडेड) केला जातो, डेटा डिक्रिप्ट करू शकत नाही, पाहू शकत नाही किंवा संचयित करू शकत नाही. 'एफआययू' जेथे ग्राहक आर्थिक सेवा शोधत आहे ते हा डेटा डिक्रिप्ट करू शकतात. याव्यतिरिक्त, 'एफआययू' संमती कलाकृतीवर आधारित डेटा प्रक्रिया आणि संग्रहित करतात आणि स्पष्ट संमतीशिवाय या ग्राहक डेटाची विक्री करू शकत नाही. याचा अर्थ अकाउंट ॲग्रीगेटर प्रणाली वापरताना तुमचा आर्थिक डेटा गोपनीय आणि सुरक्षित आहे. एकूणच, या प्रणालीत वित्तीय सेवा वितरणाचे लोकशाहीकरण करण्याची आणि नवीन-ते-क्रेडिट आणि कमी बँक कर्जदारांचे मूल्यांकन आणि अंडररायटिंग सुलभ करण्याची क्षमता आहे.
- सुलभ ऑनबोर्डिंग: खाते एकत्रित करणारा फ्रेमवर्क डेटा संकलन, गोळा करणे आणि जलद, डिजिटल प्रक्रियेसह अपडेट करण्याच्या पारंपरिक मॅन्युअल पद्धती बदलेल. या संक्रमणामुळे बँका आणि ग्राहक या दोघांचा वेळ आणि संसाधने यांची बचत होते, त्यांच्यातील समन्वय वाढतो.

पारंपरिक वित्तीय प्रणालींमधून खाते एकत्रित करणाऱ्या इकोसिस्टममधील हे संक्रमण तुमचे आर्थिक जीवन व्यवस्थापित करण्यासाठी अधिक स्वायत्तता, कार्यक्षमता आणि सुलभता प्रदान करते. ग्राहकांचा आर्थिक डेटा त्यांच्या बोटांच्या टोकावर सुरक्षितपणे उपलब्ध असतो.

प्रश्न : भारतात किती अकाउंट ॲग्रीगेटर आहेत?

उत्तर : सहमती वेबसाइटनुसार, रिझर्व्ह बँकेने १५ जणांना अकाउंट ॲग्रीगेटर म्हणून व्यवसाय करण्यास परवाना दिला आहे, तर तीन जणांकडे तत्त्वतः परवाना आहे.

प्रश्न : अकाउंट ॲग्रीगेटरचा वापर केल्याबद्दल वापरकर्त्याकडून कशी शुल्क आकारणी होते?

उत्तर : अकाउंट ॲग्रीगेटर 'एफआययू'ला त्याच्या सेवेसाठी शुल्क आकारतात. या अशा संस्था आहेत, ज्या विविध वापर प्रकरणांसाठी संमतीपूर्ण माहितीची (डेटा) विनंती करतात.

प्रश्न : अकाउंट ॲग्रीगेटरद्वारे कोणत्या प्रकारची माहिती उपलब्ध करून दिली जाईल?

उत्तर : अकाउंट ॲग्रीगेटर प्रणाली बचत बँक खात्याची माहिती (डेटा), ठेवी, म्युच्युअल फंड, इक्विटी, विमा, बाँड, डिबेंचर, एनपीएस आदी ग्राहकाची आर्थिक गुंतवणूक अशी विस्तृत वित्तीय माहिती एकत्रित करते. याव्यतिरिक्त, अकाउंट ॲग्रीगेटर 'जीएसटी'ची माहितीदेखील संकलित करू शकतो. अकाउंट ॲग्रीगेटरचे प्राथमिक कार्य म्हणजे ग्राहकांच्या संमतीने वित्तीय माहिती प्रदात्यांकडून डेटा प्राप्त करणे आणि ते आर्थिक माहिती वापरकर्त्यांना प्रदान करणे. हे प्लॅटफॉर्म आर्थिक समावेशनाचे समर्थन करते, ग्राहक प्रवेश विस्तृत करते, दस्तऐवजीकरण आवश्यकता कमी करते आणि परिचालन खर्च कमी होतो.

प्रश्न : वैयक्तिकरित्या ग्राहकाला अकाउंट ॲग्रीगेटरकडे नोंदणी करावी लागते का?

उत्तर : एक वैयक्तिक ग्राहक म्हणून, तुम्हाला फक्त एका अकाउंट ॲग्रीगेटरकडे नोंदणी करणे आवश्यक आहे. एकदा नोंदणी केल्यानंतर, तुम्ही त्या एकाच प्लॅटफॉर्मद्वारे विविध संस्थांकडून आर्थिक डेटा एकत्रित करू शकता. अकाउंट ॲग्रीगेटर प्रणालीची इंटरऑपरेबिलिटी हे एक प्रमुख वैशिष्ट्य आहे, कारण ते तुमच्या निवडलेल्या ॲग्रीगेटरला तुमच्या स्पष्ट संमतीने बँक, विमा कंपन्या आणि गुंतवणूक फर्म यांसारख्या एकाधिक स्रोतांकडून माहिती सुरक्षितपणे पुनर्प्राप्त आणि एकत्रित करण्याची परवानगी देते. ही प्रक्रिया केवळ तुमच्या आर्थिक माहितीचे व्यवस्थापन सुलभ करत नाही, तर ती अत्यंत गोपनीय पद्धतीने आणि सुरक्षितपणे हाताळली जाईल, याचीदेखील खात्री करते. ₹